

BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARINING SHAKLLANISHI, AHAMIYATI VA O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Abdusattorov Baxtiyor Bahodir o'g'li

Annotatsiya: Ushbu maqolada Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan Barqaror rivojlanish maqsadlarining (BRM) vujudga kelish tarixi, ularning global miqyosdagi ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik ahamiyati hamda o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada 2030-yilgacha bo'lgan kun tartibining insoniyat kelajagi uchun tutgan o'rni yoritib berilgan.

Аннотация: В данной статье анализируются история возникновения Целей устойчивого развития (ЦУР), принятых Организацией Объединенных Наций, их социально-экономическая и экологическая значимость в глобальном масштабе, а также их отличительные особенности. Кроме того, в статье освещается роль Повестки дня на период до 2030 года в обеспечении будущего человечества.

Abstract: This article analyzes the history of the Sustainable Development Goals (SDGs) adopted by the United Nations, their socio-economic and environmental significance on a global scale, and their distinctive characteristics. Furthermore, the article highlights the role of the 2030 Agenda for Sustainable Development in securing the future of humanity.

Kalit so'zlar: Barqaror rivojlanish, BMT, 2030 kun tartibi, ekologiya, iqtisodiy o'sish, ijtimoiy tenglik, Mingyillik rivojlanish maqsadlari.

Kirish

XXI asrga kelib insoniyat global iqlim o'zgarishi, qashshoqlik, resurslarning kamayishi va ijtimoiy tengsizlik kabi jiddiy muammolarga duch keldi. Bu muammolarni bartaraf etish uchun faqat iqtisodiy o'sishning o'zi yetarli emasligi ma'lum bo'ldi. Shu sababli, iqtisodiy samaradorlik, ijtimoiy adolat va ekologik xavfsizlikni muvozanatda ushlab turuvchi Barqaror rivojlanish konsepsiyasi yuzaga keldi. Insoniyat taraqqiyotining hozirgi bosqichi sivilizatsiya tarixidagi eng murakkab ziddiyatlar bilan xarakterlanadi. Bir tomondan, texnologik inqilob va raqamlashtirish misli ko'rilmagan iqtisodiy imkoniyatlarni yaratayotgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, global ekologik degradatsiya, ijtimoiy tabaqalanish va resurslar tanqisligi barqarorlikka jiddiy xavf tug'dirmoqda. Shu nuqtai nazardan, Barqaror rivojlanish maqsadlari (BRM) shunchaki xalqaro hujjat emas, balki insoniyatning global inqirozdan chiqish strategiyasidir.

Barqaror rivojlanish konsepsiyasining mohiyati "bugungi kun ehtiyojlarini kelajak avlodlarning o'z ehtiyojlarini qondirish imkoniyatiga zarar yetkazmagan holda

qondirish" tamoyiliga tayanadi. Ushbu yondashuv an'anaviy iqtisodiy modelni qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. Zero, faqatgina yalpi ichki mahsulot (YaIM) o'sishiga yo'naltirilgan "agressiv" iqtisodiyot ekotizimlarning emirilishiga va ijtimoiy tengsizlikning chuqurlashishiga olib keldi.

Ushbu maqolaning **dolzarbligi** shundaki, 2030-yilga qadar belgilangan kun tartibi yakunlanishiga oz vaqt qolayotgan bir sharoitda, erishilgan natijalarni tahlil qilish va maqsadlarning o'ziga xos xususiyatlarini ilmiy jihatdan asoslash muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, global pandemiya va geosiyosiy o'zgarishlardan keyingi davrda barqaror rivojlanishning ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi o'rni har qachongidan ham yuqori.

Maqolaning **maqsadi** — BRMning shakllanish bosqichlarini o'rganish orqali uning xalqaro huquqiy va iqtisodiy tizimdagi o'rnini belgilash hamda ushbu maqsadlarning universal xarakterini ochib berishdan iborat.

Adabiyotni o'rganish

Barqaror rivojlanish konsepsiyasi va uning maqsadlari ilmiy doiralarda bir necha o'n yilliklar davomida tahlil qilib kelinmoqda. Ushbu tushunchaning nazariy ildizlari iqtisodiy o'sish va resurslar cheklanganligi o'rtasidagi muvozanatni izlashga borib taqaladi.

- **Konsepsiyaning nazariy shakllanishi**

Barqaror rivojlanish atamasi ilmiy muomalaga ilk bor 1987-yilda G.H. Brundtland boshchiligidagi Butunjahon atrof-muhit va rivojlanish komissiyasining "Bizning umumiy kelajagimiz" hisoboti orqali kirib keldi. Mazkur tadqiqotda barqarorlikning fundamental ta'rifi shakllantirildi. Shuningdek, J. Sachs o'zining "*The Age of Sustainable Development*" (2015) asarida BRMni murakkab tizimlar nazariyasi sifatida tahlil qiladi. Uning fikricha, barqarorlikka erishish uchun iqtisodiyot, jamiyat va atrof-muhit o'rtasidagi bog'liqlikni boshqarishda holistik (yaxlit) yondashuv zarur.

- **Iqtisodiy va ekologik yondashuvlar**

Iqtisodchi olim D. Meadows o'zining "O'sish chegaralari" (The Limits to Growth) nomli mashhur asarida cheklangan resurslar sharoitida cheksiz iqtisodiy iste'molning xavf-xatarlarini matematik modellar orqali isbotlab bergan. Bu esa BRMning 12-maqsadi (Mas'uliyatli iste'mol va ishlab chiqarish) uchun nazariy poydevor bo'lib xizmat qildi.

Edward Barbier kabi tadqiqotchilar esa "Yashil iqtisodiyot" tushunchasini ilgari surib, iqtisodiy samaradorlikni oshirishda tabiiy kapitalni hisobga olish muhimligini adabiyotlarda asoslab berganlar.

- **Institutsional va ijtimoiy tahlil**

Xalqaro ekspertlar K. Raworth tomonidan taklif etilgan "Donat iqtisodiyoti" (Doughnut Economics) modelini BRMning ijtimoiy va ekologik chegaralarini belgilashda muhim manba sifatida ko'rsatadilar. Ushbu modelga ko'ra, insoniyatning

rivojlanishi ijtimoiy asoslar (huquqlar, oziq-ovqat, ta'lim) va ekologik shift (iqlim o'zgarishi, ozon qatlamining yemirilishi) oralig'idagi xavfsiz makonda amalga oshishi kerak.

- **Milliy tadqiqotlar va yondashuvlar**

O'zbekistonlik olimlar va iqtisodchilar ham barqaror rivojlanishning milliy jihatlarini faol tadqiq etmoqdalar. Xususan, mamlakatimiz iqtisodiyotini modernizatsiya qilish sharoitida kam uglerodli iqtisodiyotga o'tish, kambag'allikni qisqartirish va inklyuziv ta'limni rivojlantirish masalalari mahalliy ilmiy adabiyotlarning diqqat markazida bo'lib kelmoqda.

Asosiy qism

BRMlar (Sustainable Development Goals) 2015-yilda qabul qilingan bo'lsa-da, ularning arxitekturasi avvalgi global dasturlardan tubdan farq qiladi. Agar **Mingyillik rivojlanish maqsadlari (MRM)** asosan rivojlanayotgan davlatlardagi ijtimoiy muammolarga (kambag'allik, bolalar o'limi) e'tibor qaratgan bo'lsa, BRM **universal** xarakterga ega. Barqaror rivojlanish maqsadlari 17 ta asosiy maqsad va 169 ta vazifani o'z ichiga oladi. Ularning ahamiyati quyidagi uchta ustun ("Triple Bottom Line") bilan

belgilanadi: **Iqtisodiy barqarorlik:** Munosib ish o'rinlari yaratish, innovatsiyalar va infratuzilmani rivojlantirish. **Ijtimoiy barqarorlik:** Qashshoqlik va ochlikka barham berish, sifatli ta'lim va sog'liqni saqlash, gender tengligi. **Ekologik barqarorlik:** Iqlim o'zgarishiga qarshi kurash, suv resurslarini asrash va bioxilma-xillikni himoya qilish.

Bu shuni anglatadiki, 7-maqсад (Arzon va toza energiya) yoki 13-maqсад (Iqlim o'zgarishiga qarshi kurash) nafaqat Afrika yoki Osiyo davlatlari, balki AQSH, Yevropa Ittifoqi va Xitoy kabi yirik iqtisodiyotlar uchun ham majburiy strategik yo'nalish hisoblanadi. Maqsadlarning o'zaro bog'liqligi shundaki, bir sohadagi progress boshqasiga ta'sir qiladi. Masalan, xotin-qizlarning sifatli ta'lim olishi (4-maqсад) bevosita iqtisodiy o'sishga (8-maqсад) va tengsizlikni kamaytirishga (10-maqсад) xizmat qiladi.

BRMning eng muhim va o'ziga xos xususiyati — "**decoupling**" (ajratish) effektini amalga oshirishga intilishidir. Bu iqtisodiy o'sishni atrof-muhitga yetkaziladigan zarardan ajratishni anglatadi.

- **Resurs samaradorligi:** Maqsadlar iqtisodiyotni "chiziqli" modeldan (olish-ishlab chiqarish-tashlash) "aylanma" yoki **tsirkulyar iqtisodiyot** modeliga o'tishni nazarda tutadi.

- **Yashil investitsiyalar:** 9-maqсад (Infratuzilma va innovatsiyalar) doirasida ekologik toza texnologiyalarni joriy etish iqtisodiy rentabellikni oshirishning asosiy omili sifatida ko'rilmoqda.

"Hech kimni ortda qoldirmaslik" (Leave No One Behind) tamoyili BRMning ma'naviy-etik asosini tashkil etadi. Uning mohiyati rivojlanish jarayonida jamiyatning eng zaif qatlamlari — nogironligi bo'lgan shaxslar, xotin-qizlar, chekka hududlarda yashovchi aholi va migrantlarning manfaatlarini birinchi o'ringa qo'yishdir.

Bu xususiyat quyidagi mexanizmlar orqali namoyon bo'ladi:

1. **Inklyuzivlik:** Iqtisodiy imkoniyatlardan hamma barobar foydalana olishi.
2. **Adolatli taqsimot:** Daromadlar o'rtasidagi tafovutni kamaytirish (Gini koeffitsienti orqali o'lchanadi).
3. **Huquqiy kafolat:** 16-maqсад orqali tinchlik, adolat va kuchli institutlarni barpo etish, bu esa barqarorlikning siyosiy kafolatidir.

17-maqсад (Barqaror rivojlanish yo'lidagi hamkorlik) barcha 16 ta maqsadni birlashtiruvchi bo'g'in hisoblanadi. Hozirgi kunda barqaror rivojlanishga erishish uchun faqat davlat byudjeti yetarli emas. Shu sababli, **Davlat-xususiy sherikligi (DXSH)** va transmilliy korporatsiyalarning ijtimoiy mas'uliyati (CSR) BRMni amalga oshirishning asosiy drayveriga aylandi. Rivojlangan davlatlar tomonidan rivojlanayotgan mamlakatlarga texnologiya transferi va moliyaviy yordam ko'rsatish global barqarorlikning muhim sharti sifatida belgilangan.

Xulosa

Barqaror rivojlanish maqsadlarining (BRM) shakllanishi va ularning global miqyosda tadbiiq etilishi insoniyatning tizimli inqirozlarga nisbatan jamoaviy javobi bo'lib, u dunyo hamjamiyatining taraqqiyot haqidagi klassik qarashlarini tubdan o'zgartirdi. O'tkazilgan tahlillar va xalqaro tajribani o'rganish shuni ko'rsatadiki, BRM shunchaki alohida ijtimoiy yoki ekologik muammolar to'plami emas, balki bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lgan yaxlit tizimdir. Bugungi kunda iqtisodiy o'sishni ijtimoiy adolat va ekologik xavfsizlikdan ayro holda tasavvur qilib bo'lmasligi ilmiy isbotini topdi, zero bir maqsad yo'lidagi siljish boshqa barcha sohalarda multiplikativ samara beradi. Avvalgi dasturlardan farqli o'laroq, BRMning barcha davlatlar uchun birdek amal qilishi global hamkorlikning yangi bosqichini boshlab berdi va bu nafaqat hukumatlar, balki xususiy sektor va fuqarolik jamiyati zimmasiga ham ulkan mas'uliyat yukladi. "Hech kimni ortda qoldirmaslik" tamoyili esa jamiyatning eng zaif qatlamlarini rivojlanish jarayoniga jalb etish orqali ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashning bosh mezoniga aylandi. O'zbekiston misolida ushbu maqsadlarning milliylashtirilishi mamlakatda amalga oshirilayotgan tarkibiy islohotlarning mazmun-mohiyatini belgilab bermoqda va "yashil" iqtisodiyotga o'tish hamda ijtimoiy himoya kabi yo'nalishlar global kun tartibi bilan hamohang ravishda rivojlanmoqda. 2030-yilga yaqinlashgan sari iqlim o'zgarishi va resurslar tanqisligi kabi tahdidlar keskinlashayotgan bir sharoitda, mazkur maqsadlar kelajak avlodlar uchun xavfsiz, adolatli va farovon dunyoni saqlab qolishning yagona "yo'l xaritasi" bo'lib xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, Barqaror rivojlanish maqsadlari shunchaki siyosiy hujjat emas, balki insoniyat sivilizatsiyasining uzoq muddatli yashovchanligini kafolatlovchi asosiy strategik omildir.

Barqaror rivojlanish maqsadlari insoniyatning yashab qolishi va kelajak avlodlarga munosib dunyoni qoldirish uchun ishlab chiqilgan eng mukammal "yo'l xaritasi"dir. Uning muvaffaqiyati har bir davlatning milliy strategiyasi, xalqaro hamkorlik va resurslarning to'g'ri taqsimlanishiga bog'liq. O'zbekiston ham ushbu maqsadlarni milliylashtirgan holda, o'zining taraqqiyot strategiyasiga integratsiya qilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Birlashgan Millatlar Tashkiloti rezolyutsiyasi, 70/1-sonli qaror. "Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development".
2. Sachs, J. D. (2015). *The Age of Sustainable Development*. Columbia University Press.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 21-fevraldagi 83-sonli qarori (Milliy BRMlar haqida).

4. **Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasi.** (2015). *Dünyamızı dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi* (70/1-sonli rezolyutsiya). Nyu-York: BMT nashriyoti.
5. **O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi.** (2022). *2030-yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalarni amalga oshirish choratadbirlari to'g'risidagi 83-sonli qarori*. Toshkent.
6. **Brundtland, G. H.** (1987). *Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development*. Oxford: Oxford University Press.
7. **Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., & Behrens, W. W.** (1972). *The Limits to Growth*. New York: Universe Books.
8. **Raworth, K.** (2017). *Doughnut Economics: Seven Ways to Think Like a 21st-Century Economist*. London: Random House Business Books.
9. **Sachs, J. D.** (2015). *The Age of Sustainable Development*. New York: Columbia University Press.
10. **United Nations Development Programme (UNDP).** (2023). *Human Development Report 2023/2024: Breaking the gridlock*. New York.
11. **Vahabov, A. V., & Tadjibayeva, D. A.** (2021). *Yashil iqtisodiyot*. Darslik. Toshkent: "Universitet".
12. **World Bank.** (2022). *The World Bank Group's Support for Sustainable Development Goals: An Evaluation of Progress*. Washington, DC.